

Sáska-kutatásaim hadifogolytáborban (eselheidei „arany napok” 1946 nyarán)

NAGY Barnabás

(A gyűjtés idején, 1946-ban, még: vitéz Dr. N. B. karpaszományos honvéd, illetve hadifogoly)

Magyar Természettudományi Múzeum, Állattár, 1088 Budapest, Baross u. 13.

E-mail: nagy.barnabas@nhmus.hu

Összefoglalás – A 2. világháború számomra dániai hadifogsággal végződött, ahonnan a hazajutás során az eselheidei (Németország) hatalmas hadifogolytábor csak egyik, bár tartós állomása volt az 1946 szeptemberéig tartó fogságomnak. A barakkok közötti erősen taposott homokos talajon többnyire igen gyér növényzet és ennek megfelelő szegényes Orthoptera-állomány tengődött. A táborban végzett egyenesszárnyú-megfigyelésekről szól jelen beszámoló. A fejlődési alakok időbeli megjelenéséről és a tápnövények kedveltségi fokáról is vázlatos képet kaphattunk.

Kulcsszavak – gyűjtés, hadifogság, Németország, Orthoptera

BEVEZETÉS

Korabeli újságokban sok tudósítást találunk a 2. világháborút követő hadifogoly történetekről, szerencsés és szomorú esetekről. Ezúttal távolról sem szokványos foglalatosságról emlékezem meg, amelyre egy angol zónabeli hadifogolytáborban került sor Németországban.

A kolozsvári egyetemen friss-diplomás tanárként és egyetemi doktorként ért az általános behívó parancs 1944 szeptemberében. Néhány hónap múlva már a *Tatai 2. Újonc-kiképző Ezred* katonájaként vonultunk Ausztria felé, ahol rövide- sen vonatra raktak bennünket és 1945 tavaszán már Dániában találtuk magunkat. Itt ért bennünket a háború vége és megkezdődött a hadifogoly-élet. Ennek regényes szakaszait mellőzván, most csak a végső, 1946 nyarára eső idejét részletezném, ahol – a szigorú tábori rend ellenére – helyel-közzel szegényes orthopterológiai vizsgálódásokra is lehetőség adódott.

ORTHOPTERA-KUTATÁSAIM ELŐZMÉNYEI ÉS NEHÉZSÉGEI A HADIFOGSÁGBAN

A szakmai alapozáson ekkor már túl voltam: egyetemi hallgatóként (1941–42 során) Pongrácz Sándortól, a Természettudományi Múzeum akkori főigazgatójától kaphattam az első útbaigazításokat a sáskákat és szöcskéket illetően. Ő akkor-tájt rendszeresen járt le a debreceni egyetemre magántanári óráinak megtartására, ahol az Állattani Intézet „fizetéstelen egyetemi gyakornokaként” nekem volt tisztem az előadások gyakorlati előkészítése. Később Hankó Béla professzorom hívására Kolozsvárra kerültem, ahol Herman Ottó megmaradt Orthoptera gyűjteménye volt segítségemre. A nyomtatásban éppen megjelent egyetemi doktori értekezésem (NAGY 1944) példányainak zöme a háborús körülmények alatt már Kolozsváron veszett el. Disszertációm, amelyben a növényszövetkezetek és Orthoptera-együttesek újszerű kapcsolata is elemzésre került, kétségtelenül magán viseli a Soó Rezső-iskola ismérveit.

1946 februárjától a németországi Eselheide hadifogolytáborába kerültünk. Itt megtapasztalhattuk, hogy milyen is az igazi hadifogolytábor, többszörös szögesdrót-kerítéssel, szigorú katonai őrséggel, szabályozott napirenddel, távolról sem bőséges, de pontosan adagolt étellel. Hadifogolytábori „sáska-kutatásaim” nem voltak teljesen akadálytalanok. Az eselheidei óriási hadifogolytábor területén csak alig juthattam pár négyzetméternyi olyan félreeső biotóphoz, ahol a kopár homoktalajon az örökös zavarás, taposás ellenére némi gyér vegetáció és szegényes rovarvilág tengődhetett. A legtöbb táborrész a hadifogoly számára távolról se volt akadálytalanul és veszélytelenül hozzáférhető. Noha a hatalmas drótkerítés-rendszer mentén még feltűntek gyér vegetációjú, de zavartalanabb foltok, azonban ezek nemcsak tiltott, de veszélyes sávok is voltak a foglyok számára. Három fiatal, szökni próbáló hadifogoly-társunk lelövéséről is hírek keringtek, ők túl közel merészkedtek a tiltott kerítés-zónához.

SÁSKÁS ÉLŐHELYEK HADIFOGOLYTÁBORUNK TERÜLETÉN

A szigorú tábori napirend ellenére – rendszerint ebéd után – viszonylag szabadon csellenghettünk a tábor egyes részein. Ezt az időt és lehetőséget használhattam ki kedvenc rovarcsoportom ottani megfigyelésére.

Sáskák, szöcskék gyűjtéséhez nem kell sok minden. Mindössze egy rovargyűjtő személy és némi nyílt terep. Kisebb-nagyobb korlátozással mindkettő adva volt az eselheidei, angol zónabeli hadifogolytábor területén, ahol 1946 jelentős részét töltöttem 24–25 évesen, sok ezernyi társammal együtt.

A tábor fabarakkjai között a sovány homokos talajú térségek nagy része erősen taposott, zavart élőhely volt. A félreesőbb, kevésbé zavart foltokon mutatkozott né-

mi gyér Orthoptera népesség. A tábor főbejárata környezetében is feltűnt egy-egy ígéretes gyepfolt, de ezek megközelítése tiltottá vált számunkra. Különösen azután, hogy a tarka szoknyás skót tábori őrség időnkénti felvonulása vidám nézelődésre, odasereglésre, tréfás megjegyzésekre készítette a magyar bakákat. Mindezen kutatási nehézségek ellenére 1946 nyarán számos „kutatóutat” tettem a tábor számomra elérhető területein a szegényes Orthoptera-népesség felderítésére.

A főbb sáskás élőhelyeket a tábor épületeit körülvevő, erősen zavart, kopár homok, vagy szélsőségesen változó növényborítású foltok jelentették. Valamivel üdébb és zavartalanabb foltok, sávok inkább csak a tábor hadifoglyok számára kevésbé megközelíthető fő kerítése mentén maradhattak meg. A gyér, töredékes növénytársulásban főként a savanyú homoktalajú élőhelyekre jellemző *Bromus mollis*, *Festuca* sp., *Poa* cf. *bulbosa*, *Agropyron* sp., *Rumex acetosella*, *Achillea* sp. *Erigeron* cf. *canadensis*, *Capsella bursa-pastoris*, *Geranium* sp. és *Trifolium pratense* növények sínylődő töveit véltem felismerni.

SÁSKANÉPESSÉG A TÁBOR TERÜLETÉN

A Németország területére vonatkozó orthoptera-faunisztikai irodalom igen gazdag. Az egyes hivatkozásokat mellőzvéen itt elegendőnek tartom, ha INGRISCH & KÖHLER (1998) összefoglaló művére utalok, amelynek 45 oldalnyit kitevő, több száz cikket és könyvet felsoroló irodalomjegyzéke bőven tartalmaz németországi adatokat is. Ebben a vonatkozásban jelen cikkünk inkább kortörténeti dokumentumnak minősülhet, mintsem valós faunisztikai adaléknak és értékelésnek.

Megfigyeléseim, a táborbeli tartózkodásunk idejének megfelelően, 1946 tavaszi–nyári hónapjaira korlátozódtak. Vizsgálati módszerem mindössze közvetlen kézi gyűjtésből állott, amit részben még kiegészítettek a fabarakkbeli fekvőhelyem fölötti kis fapolcon, üvegpothárban és befőttes üvegben tartott példányokon tett megfigyelések. A hadifogly-tábori körülmények csak néhány kezdetleges etológiai, táplálékfogyasztási és fejlődési megfigyelést tettek lehetővé. A sáskák *Bromus* (*mollis*)-kedvelése és fogyasztása egyértelműen kitént (1. táblázat).

Az első (L1) sáskalárvák május 12-én tűntek fel, ezt követően a lehetőségek szerint néhány naponként kerestem fel az elérhető táborrészeket. Az 1946 nyarán észlelt Orthoptera-fajokat, illetve populáció-fragmentumokat és a jelentősebb fenológiai megfigyeléseimet a következőkben összegzem.

Tettigonia viridissima Linné, 1758 (Zöld lombzsöcske).

Június 7: lárva, tojócső-kezdeménye 2–3 mm.

Barakk-helyiségben tartott példány: július 2. (L4), imágóvá vedlett: július 17.

Zártabb növényzetű gyepfoltokban csak igen szórványosnak tűnt, hangját is észleltem (július 13.).

1. táblázat. Tájékoztató „kísérleti adatok” az eselheidei hadifogoly-tábor néhány sáska-fajának tápnövény-preferenciájáról
(0: nem, 1: alig fogyasztott, 2: gyengén fogyasztott, 3: jól fogyasztott növényt jelent. 1946. június–augusztus)

Table 1. „Experimental data” about the food preference of some grasshopper species in the prison camp at Eselheide
(0: not eaten; 1: hardly eaten 2: little eaten, 3: often eaten. June–August 1946)

		sáskafajok – Orthoptera species			
		<i>Myrmeleotettix maculatus</i>	<i>Omocestus viridulus viridulus</i>	<i>Chorthippus albomarginatus</i>	<i>Chorthippus brunneus</i>
Növényfajok – Plant species	<i>Bromus (mollis)</i>	3	3	3	3
	<i>Apera spica-venti</i>	2		2	2
	<i>Phleum</i> sp.		2		
	<i>Agropyrum</i> sp.	0			
	<i>Lolium (perenne)</i>	1			
	<i>Holcus (lanatus)</i>	2			0
	<i>Polygonum (aviculare)</i>	0		0	0
	<i>Achillea (millefolium)</i>	0–1	0–1	0–1	0–1
	<i>Erigeron (canadense)</i>	0		0	0
	<i>Rumex (acetosella)</i>	0		1?	1
	<i>Vicia</i> sp.	2			

Chorthippus brunneus Thunberg, 1815 (Közönséges tarlószáska)

Első hím imágók: május 29.

Első észlelt hang és párosodó – változatos színű – példányok: június 7.

Gyakori előfordulású.

Chorthippus biguttulus Linné, 1758 (Zengő tarlószáska)

Első imágók és hangok: július 3.

Utolsó (?) észlelt hangok: szeptember 8.

Chorthippus mollis Charpentier, 1825 (Halk tarlószáska)

Első észlelt imágók: július 5.

Első cirpelések: július 8.

Utolsó (?) hangok: szeptember 8.

Gyakori előfordulású.

Chorthippus albomarginatus De Geer, 1773 (Fehérsávós tarlószáska)

Első hím imágó: június 11.

Szórványosan mutatkozott a zártabb növényzetű foltokon.

Omocestus viridulus Linné, 1758 (Zöld tarlósáska)

Friss hím imágó: június 3.

Cirpelő példány: július 14.

Stenobothrus lineatus Panzer, 1796 (Jajgató rétisáska)

Hang: július 13. és augusztus 11.

Ritkábban, csak zártabb növényzetű foltokon találtam.

Myrmeleotettix maculatus Thunberg, 1815 (Kis bunkóscsápúsáska)

Első imágó és cirpelés: május 29

Nőstény imágók: csak június 7-től, de akkor már párosodásban is.

Szűkös táplálás idején (fogságban, kényszerből?) elpusztult (saját fajú) nőstény femurjából (is) fogyasztottak.

A területen általánosan előforduló, leggyakoribb faj.

Oedipoda caerulescens Linné, 1758 (Kékszárnyú sáska)

L4 nőstény: július 8.

Imágó: augusztus 11.

Szórványos előfordulású.

Az észlelt 1 szöcske-, valamint 8 sáskafaj gyakori és általánosan elterjedt Németországban is, a megfelelő élőhelyeken. Az igénytelenebb és zavarásnak inkább ellenálló fajok közé tartoznak.

Egyéb megfigyelések közül itt említhető egy útonálló darázs (*Tachysphex*?) kb. 1 cm hosszúságú nősténye (a fekete potroh tövi fele téglapiros) – amint L4-beli *Chorthippus (brunneus?)* bénított példányát cipelte és ásta el június 7-én. A sáska előtor aljához ragasztott, gyengén hajlott, szennyesfehér pete kb. 1,5 mm-es volt.

* * *

Grasshopper research in the prison camp (the 'Golden Days' in Eselheide, the summer of 1946)

Barnabás NAGY

(At the time of collecting, in 1946: 'vitéz' Dr. Barnabás Nagy, officer candidate 'honvéd', and prisoner of war)

*Department of Zoology, Hungarian Natural History Museum,
Baross utca 13, H-1088 Budapest, Hungary. E-mail: nagy.barnabas@nhmus.hu*

Abstract – For me, the 2nd world war ended in a prison camp in Denmark from where my home-ward journey had a rather long stopover in the Eselheide camp, Germany. Among the barracks, the vegetation was sparse and heavily trampled on the sandy soil. Thus, its Orthoptera community was also poor. This report is a summary of my observations on the timing of the different phases of the life cycle and about food plant preference.

Key words – Orthoptera, collecting, prisoner of war, Germany

INTRODUCTION

In the contemporary newspapers published right after the 2nd world war, there were numerous accounts of merry or sad stories of prisoners of war. This account of mine is not listing any of the usual activities but gives an insight into my days in a camp set up in the English zone in Germany.

I had received the call-up for military service in September 1944 as a freshly graduated teacher of the University of Kolozsvár, with a new doctorate in my pocket. Within a few months, I was already marching towards Austria as part of the Tata II Basic Training Regiment. We were loaded onto trains and headed for Denmark in the spring of 1945. The war was soon over and we suddenly became prisoners of war. I am not going into detail as for the adventures this put us through, I am only going to give an account of the final phase, the summer of 1945 when – despite the strict regulations – I still found opportunities to carry out some investigations on the local Orthoptera community.

THE ANTECEDENTS OF MY ORTHOPTERA-RESEARCH AND THE DIFFICULTIES IN THE PRISON CAMP

I already had a professional background as an orthopterologist: during my university years (1941-42) I was instructed by Sándor Pongrácz, the director-general of the Natural History Museum. Pongrácz regularly travelled to the University of Debrecen to give lectures as a private tutor and as a volunteer intern of the

Zoological Institute, I had the honour of assisting him with the preparations. Later on, I was invited by my professor Béla Hankó to Kolozsvár, where I had the opportunity to study the remains of the Orthoptera collection of Ottó Herman. My doctoral thesis was freshly out of the printing machines (NAGY 1944) but most of the copies were lost due to the wartime conditions in Kolozsvár. My dissertation, including a novel approach to the analysis of the relationships of Orthoptera and plant communities, evidently bore the watermark of the Rezső Soó school.

From February 1946, we were stationed in the prison camp of Eselheide, Germany. Here we could gather first-hand experience on true prison camps with double barbed wire fencing, rigid military guards, strict agenda and precisely but scantily portioned food. My Orthoptera research in the prison camp did meet some obstacles. Within the premises of the huge enclosure, I could hardly find a few square metres of out-of-the-way biotope where the sparse vegetation could house a handful of sorry animals despite the poor sandy soil and the eternal trampling. The majority of the area of the camp was out-of-reach for the POWs. Even though there were greener plots along the complex fencing system, these were mostly forbidden and dangerous zones for us. We heard rumours of three young escapees who were shot on account of getting too close to the fence.

GRASSHOPPER HABITATS WITHIN THE PRISON CAMP

Despite the strict agenda, we had some time to freely roam certain parts of the camp, usually after lunch. I used these breaks to observe my favourite insects.

It does not require much to collect grasshoppers and bush-crickets, it only takes a bit of open space and a person who collects. Within some limits, both were available in the Eselheide camp, where I spent most of the year 1946, at the age of 24–25, along with several thousand fellow sufferers.

The poor, sandy soil among the wooden barracks of the camp was a heavily trampled and disturbed habitat. In plots that were more out of the way, a scanty population of orthopterans could survive. More promising plots were located around the main entrance of the camp, but we were not allowed near this zone, especially after the Scottish guard in their colourful kilts inspired many a funny remark on behalf of the Hungarian POWs crowding on the inside of the fence. However, among the difficult circumstances provided by the prison camp in the summer of 1946, I managed to do some exploration of the available plots to investigate their scanty orthopteran community.

Most of my grasshopper spots surrounded the buildings of the camp and were either covered by much disturbed, open sand or by varying amounts of vegetation. Lush, greener spots were to be found along the main fence which was a

no-go area for POWs. The vegetation was reminiscent of the habitats formed on acidic sandy soils with a few specimens *Bromus mollis*, *Festuca sp.*, *Poa cf. bulbosa*, *Agropyron sp.*, *Rumex acetosella*, *Achillea sp.*, *Erigeron cf. canadensis*, *Capsella bursa-pastoris*, *Geranium sp.* and *Trifolium pratense* in a rather sorry condition.

GRASSHOPPER POPULATIONS WITHIN THE PRISON CAMP

Literature on the German Orthoptera fauna is very rich. I am not listing references here, but make a mention of the comprehensive work of INGRISCH & KÖHLER (1998), the 45-page bibliography of which lists several hundred papers and books with reference to Germany, too. The present paper is more of a historical document, not so much an addition to faunistic research and assessment.

My observations, within the frame of our time spent in the prison camp were limited to the spring and summer months of 1946. I could only collect by hand and make observations on several individuals kept in glasses and jars on the shelf above my bunk. The conditions provided by the prison camp only allowed some elementary observations on the ethology, foraging and ontogeny of grasshoppers. The preference for *Bromus (mollis)* as a food plant was still obvious (Table 1).

The first (L1) larvae of orthopterans appeared on 12th May after which day I went to my 'study plots' every few days.

The observed 1 bush-cricket and 8 grasshopper species are common and widespread in Germany in their preferred habitats. The observed species are all unassuming and tolerant of disturbance.

As for other interesting observations, I saw a 1-cm-long female wasp (*Tachysphex?* with a brick-red ring on its black abdomen) carrying and then burying a paralyzed specimen of an L4 *Chorthippus (brunneus?)* on 7th June. On the prethorax of the grasshopper, an off-white, slightly bent, ca 1.5 mm long egg was visible.

*

IRODALOM – REFERENCES

- INGRISCH S. & KÖHLER G. 1998: *Die Heuschrecken Mitteleuropas*. – Westarp Wissenschaften, Magdeburg, Die Neue Brehm-Bücherei 629, 460 pp.
- NAGY B. 1944: A Hortobágy sáska és szöcskevilága. I. (Die Heuschreckenwelt der Puszta Hortobágy). – *Acta scientiarum mathematicarum et naturalium Univ. Francisco-Josephina Kolozsvár* 26: 1–61.